

DAHMEN, Wolfgang / SCHLÖSSER, Rainer (ed.) (2007): *Sexaginta. Festschrift für Johannes Kramer*, Romanistik in Geschichte und Gegenwart, Beiheft 16, Hamburg: Buske.

El llibre que em proposo ressenyar és una obra d'homenatge a Johannes Kramer en el seu seixantè aniversari. Les publicacions de l'homenatjat abracen, entre altres àmbits, les filologies llatina i grega, les llengües romàniques en tota la seva varietat i amplitud, les llengües criolles, les llengües germàniques i la lingüística en general. De manera especial, Johannes Kramer s'ha dedicat al retoromànic i al romanès. Igualment, i tal com escriu Günter Berger a la *Laudatio* (títol de l'article: "Im Zentrum die Peripherie: Ein Philologe als Grenzgänger", pàg. 1-6), la personalitat de l'homenatjat es caracteritza per una gran curiositat intel·lectual i científica que sempre el va portar a descobrir noves llengües, sobretot minoritàries, i noves variants lingüístiques, a investigar llurs relacions amb altres llengües i a desenvolupar un camp d'interès que va molt més enllà de la filologia romànica i de la lingüística.

En general, el volum que comentem reuneix una copiosa quantitat de dades, que són resultat de llargues i pregones investigacions: per aquest motiu són articles en gran part "de consulta", no gaire aptes per a ésser resumits. Tanmateix, pensem que és important informar al públic en llengua catalana d'aquesta important obra, que tracta alguns dels temes d'investigació de Johannes Kramer, com per exemple llengües i variants romàniques minoritàries i també el tema del valencià. A continuació presentarem les idees més importants d'alguns dels estudis que omplen el volum, i al final de la ressenya esmentarem la resta de contribucions.

Al seu article "Verbes cognitifs en français médiéval" (pàg. 21-41), Peter Blumenthal estudia els usos en la història dels verbs *croire*, *cuider* i *penser*, així com d'altres verbs tipus *savoir*, a partir de dades extretes de la *Base textuelle d'ancien français*. L'autor estudia el perfil combinatori sintàctic i semàntic en el període dels segles VI al XV. Dins d'aquest context, Peter Blumenthal analitza els conceptes de *sagesse* i de *folie* en els textos antics, conceptes que apareixen força sovint, atès que *sagesse* era sentit pels parlants de l'època com una mena de figura etimològica en relació amb *savoir*, mentre que *folie* representava la idea antitètica, de manera que el verb *cuider*, que designava la creença errada, surt repetides voltes amb *folie*. D'altra banda, el verb *croire* s'associava tant a la idea de saviesa com a la d'error. L'autor se centra en la història especial del verb *cuider*, mot que desapareix en el francès clàssic.

Annegret Bollée analitza a "Jede Kreolsprache hat ihre eigene Geschichte: Überlegungen zum *français approximatif*" (pàg. 43-60) les teories sobre la història de les llengües criolles. L'autora coincideix amb les idees de Johannes Kramer en el sentit que, segons el parer d'ambdós, cal considerar com a llengües criolles únicament i exclusiva aquelles l'origen de les quals se situa en l'expansió colonial de

les potències europees entre els segles XVI al XVIII. En canvi, en relació amb altres aspectes, l'autora no coincideix amb Kramer: Bollée opina, per exemple, que la “catàstrofe comunicativa” entre colonitzadors i colonitzats no sempre tingué dimensions dramàtiques. Tracta altres aspectes com la tesi, ja superada i abandonada en la investigació, que deia que les llengües criolles van sorgir en un període de temps relativament curt (d'uns 30 a 50 anys). D'acord amb la teoria de Robert Chaudenson, que és la més acceptada, hi ha dues fases en el naixement d'una llengua criolla: l'anomenat *période d'habitation* (es creen les primeres empreses agrícoles i hi ha un nombre equilibrat d'esclaus i de colonitzadors) i l'anomenat *période de plantation* (s'inicia l'economia de plantacions i es fan venir molts esclaus, de manera que el nombre d'esclaus és molt més elevat que el de colonitzadors i tenen poc o cap contacte directe amb la llengua base). L'autora analitza dos textos de mitjan segle XVIII, procedents de l'illa de Borbó (avui illa de la Reunió). En general, observa que aquestes dues fases descrites sí tenen lloc, però amb característiques específiques, per tal com la segona etapa no va implicar un trencament dels esquemes econòmics vigents a la primera. Per aquest motiu, no considera que a Borbó hi hagués una catàstrofe comunicativa com en altres llocs. Annegret Bollée arriba a la conclusió que cada llengua criolla té una pròpia història, tal com anuncia el títol de l'article.

L'article de Joachim Born es titula “Italienisch in Istrien. Die Entwicklung nach dem Zerfall Jugoslawiens” (pàg. 79-95). L'autor ens assabenta que la península d'Ístria es va veure afectada pels canvis polítics i fronterers que van tenir lloc durant el segle XX, després de la Primera i de la Segona Guerra Mundial i per la desintegració del bloc comunista. Tracta aspectes de la història d'Ístria des de l'antiguitat fins ara. Després de la Segona Guerra Mundial, en passar a Iugoslàvia, a Ístria va tenir lloc una desitalianització. Més tard, assoliria una relativa estabilitat amb la creació de les repúbliques de Croàcia i d'Eslovènia. Avui, la península està dividida en tres parts, que pertanyen a Itàlia, Croàcia i Eslovènia respectivament. L'autor estudia l'italià a Ístria, allà on és llengua minoritària, i presenta dades i reflexions sobre les constitucions i sobre la situació politicolingüística i sociolingüística. En general, Born considera que, atesa la importància de la llengua italiana, la minoria italianoparlant podrà mantenir la seva identitat. Al mateix temps, considera la tendència a l'estandardització com a factor negatiu per al manteniment de la variant autòctona.

A “Magyarisierungsversuche im Siebenbürgen des 19. Jahrhunderts als Motor für die Sprachnormierung des Rumänischen” (pàg. 97-110), Wolfgang Dahmen defensa la tesi que la configuració actual de la llengua romanesa es deu, en gran part, a tota una sèrie de canvis socials i polítics que tingueren lloc durant el segle XIX a Transsilvània, com a reacció davant l'opressió a què fou sotmès el poble romanès per part dels hongaresos. És un article molt informatiu, del qual resumirem a continuació algunes de les idees més importants. Des de temps molt llunyans conviuen a Transsilvània hongaresos, alemanys i romanesos, pobles dels quals se suposa que arribaren a Transsilvània al llarg de l'edat mitjana. Però Transsilvània sempre fou objectiu dels interessos polítics d'Àustria i d'Hongria, i els romanesos només hi eren “tolerats”. Al llarg del segle XIX hi hagué l'intent reiterat per part dels governants hongaresos de magiaritzar els habitants de Transsilvània mitjançant lleis discriminatòries, moltes de les quals feien referència a qüestions lingüístiques. Aquesta tendència s'accentuà amb el “compromís austrohongarès” de 1867, el qual fou resultat de la monarquia “dual” dels Habsburg. Els romanesos van defensar-se tan bé com van poder, tenint en compte l'estat de les coses. Per exemple, com a reacció al fet d'haver de magiaritzar, en els documents oficials, els noms de pila que no tenien procedència magiar, van tenir la idea de posar als fills noms de pila llatins (Ovidiu, Horațiu), els quals no tan sols eren un símbol de les arrels del poble romanès, sinó que, a més, no es podien sotmetre a aquest tipus de transformació morfològica. Tot això va comportar tensions i ressentiments, i és la causa que en passar Transsilvània a Romania després de la Primera Guerra Mundial els romanesos reaccionessin pagant amb la mateixa moneda als qui els havien oprimit. Dahmen ens informa igualment que a final del segle XVIII i a començament del XIX el romanès era considerada una mena de llengua mixta romanicoeslava, s'escribia amb caràcters ciríl·lics antics i rebia contínuament influències de l'eslau, que era la llengua que es feia servir a la litúrgia, per als documents oficials, etc. És a dir, de la mateixa manera que el llatí continuà essent una font de creació de neologismes en l'Europa occidental, a països com Romania era l'es-

lau la llengua que proporcionava nou material lingüístic. Va ser sobretot la situació sociolingüística i politicolingüística a Transsilvània el que va activar en el segle XIX un moviment contrari, de reromanització del romanès, el qual va comportar una “neteja” de la llengua d’elements que no fossin llatins. Aquesta reacció estava estretament relacionada amb el fet que els romanesos, sobretot a Transsilvània, sempre van proclamar la seva descendència directa dels romans que van conquerir Dàcia, argument amb el qual hom volia desprestigiar els hongaresos i els alemanys, els quals, segons aquesta teoria, haurien arribat més tard. Hi ha tanmateix motius, escriu Wolfgang Dahmen, per a pensar que l’origen del poble romanès se situa fora de Transsilvània, al sud del Danubi i que, com dèiem abans, arribaren a Transsilvània al llarg de l’edat mitjana. L’autor informa també sobre els primers documents en llengua romanesa, sobre el paper de l’Església Ortodoxa en tots aquests canvis i sobre altres aspectes històrics, socials, culturals i lingüístics força interessants.

En l’article “Der *acquis communautaire* in rumänischer Übersetzung” (pàg. 111-124), Gerhard Ernst analitza les directrius que hom segueix a Romania en la traducció al romanès del *acquis communautaire*, això és, del conjunt de contractes i lleis relacionades amb la Unió Europea, un repte traductològic que ha assumit l’*Institutul European din România* (IER). Entre d’altres instruments, els traductors compten amb una guia estilística, elaborada per a aquesta finalitat, el *Ghid stilistic de traducere în limba română pentru uzul traducătorilor acquis-ului comunitar*, publicada l’any 2005. Ernst opina que en aquesta guia queden corroborades les directrius i la ideologia que hom inicià a Romania al segle XIX d’apropament a les llengües de l’Europa occidental (sobretot al francès) i d’allunyament de tot el que no tingui una filiació romànica o llatina. La guia proposa, així doncs, solucions traductològiques que apropen el romanès al francès. Per descomptat, escriu Ernst (pàg. 113), que en relació amb el problema ortogràfic *â* versus *î*, la guia es manté fidel a les normes de l’Acadèmia Romanesa (*Academia Română*), les quals encara no han estat acceptades per tots els escriptors pel fet de representar una solució pseudoetimològica que contradiu les clares directrius fonètiques i fonològiques d’abans.¹

Werner Forner escriu un article sobre “Variation als verborgener Motor des Sprachwandels” (pàg. 125-149). L’autor es proposa descriure un fenomen de la variació, que avui només es pot observar de manera fragmentària a Oltregiogo i a Monferrato/Langhe. Es tracta dels resultats, divergents segons l’àrea, de -LT-, per exemple, ALTU, que en les parles genoveses ha esdevingut *á:tu*, i *awtu* en les zones ligúriques perifèriques. Quina de les dues possibilitats va donar-se primer? Aquesta qüestió ocupà l’autor durant molt de temps. Forner tendia a pensar que una de les dues possibilitats havia de representar l’origen de l’altra. Ara, en aquest article, exposa una altra explicació: l’origen d’aquests dos fenòmens cal veure’l no en un dels dos, sinó en una relació de variació entre dos sons. Aquesta variació es pot observar encara en alguns dialectes: són membres, doncs, d’un sistema sincrònic de variació.

L’objectiu de l’article de Maria Iliescu, “*Revenons aux neiges d’antan... Das Präpositionalsyntagma im Rumänischen und im Surselvischen. Das Fehlen des Artikels in den Präpositionalsyntagmen (Präp. + N) mit Ausnahme der Präposition mit*” (pàg. 177-188) és demostrar que, dins la família de les llengües romàniques, l’absència de l’article en el sintagma preposicional no és un fenomen exclusivament característic del romanès, tesi defensada fins ara per diversos lingüistes, i que algunes variants retoromàniques també mostren aquestes estructures. Tant en romanès com en algunes variants retoromàniques hi ha les següents regles: l’article no apareix quan el substantiu que introdueix la preposició no és definit (en romanès: *pun cartea pe masă*, ‘poso el llibre sobre la taula’ (literalment: *poso el llibre sobre taula), versus *pun cartea pe masa curată*, ‘poso el llibre sobre la taula neta’) i quan aquest es refereix a un referent únic (Sol, Lluna, etc.) (*văd luna pe cer*, ‘veig la Lluna al cel’ (literalment: *veig la

1. Informació meva: Des de fa uns anys, i sembla que amb pretensions etimològiques proromanitzadores del romanès, la normativa romanesa estableix que la lletra *î* només es pot fer servir a començament de paraula, mentre que al mig de paraula sempre hi figura *â* per al mateix so (abans només existia la solució *î* tant a començament com al mig de la paraula). Ernst escriu amb raó que aquesta norma és pseudoetimològica, per tal com, d’acord amb el que estableix, cal escriure, per exemple, *mâine*, ‘mà’ (en lloc de *mîine*, que és com s’escrivia abans), però també *râs*, ‘riure’ (substantiu).

Lluna a cel)). Maria Iliescu demostra igualment que es tracta d'una característica conservadora que prové del llatí tardà. El llatí, que no coneixia la categoria de l'article, indicava l'especificitat mitjançant altres recursos semàntics i textuais i recorria als demostratius, que més tard es gramaticalitzaren en els articles romànics, quan la identificació de l'ens indicat en el substantiu era especialment important o quan hom volia ressaltar-lo. Aquesta situació s'ha mantingut en el romanès i en les variants retoromàniques. D'altra banda, hi ha una regla vàlida per a tota la Romània: l'article és necessari quan el substantiu que introdueix la preposició és definit. Hom pot comprovar que ja en llatí tardà el demostratiu (que esdevingué article) apareixia sovint acompanyant un substantiu definit (*cum illa epistola, quam; de valle illa grande*), però poques vegades si aquest no era definit. Maria Iliescu informa igualment sobre l'interessant *articol adjectival* (*cel, cea, cei, cele* < ECCE + ILLE, ECCE + ILLA, etc.) del romanès, que no existeix en cap altra llengua romànica i que té exactament la mateixa funció que tenia el demostratiu ILLE en llatí, a saber, la de remarcar l'especificitat d'un substantiu. Finalment, Iliescu analitza, arran de criteris semàntics, per què la preposició romanesa *cu* i les corresponents en les esmentades variants retoromàniques representen una excepció a aquesta regla.

Ricarda Liver escriu una contribució sobre "Alpinromanische Wortgeschichten aus der Sicht des Bündnerromanischen" (pàg. 207-219). L'autora estudia la història de certs tipus de paraules retoromàniques i llurs relacions amb el ladí dolomític, el friülès i el llombard alpí. Liver considera que el sursilvà manté arcaïsmes que en altres variants retoromàniques són substituïdes per neologismes. L'autora presenta copios material amb l'objectiu de clarificar la *questione ladina*: les semblances del retoromànic amb el llombard alpí són considerables, i a l'edat mitjana ho eren molt més que ara, atès que l'italià estàndard exerceix influències sobre el llombard, escriu Ricarda Liver. Analitza, per exemple, indefinits sursilvans del tipus *enzaco* ('d'alguna manera'), *enzanu* ('en algun lloc'), *enzanunder* ('d'algun lloc'), etc., d'història complexa i no clarificada fins ara. El prefix *enza-* o *za-* es remunta a *unus non sapit* o a *ego non sapio*.

Michael Metzeltin i Sonja Kral presenten un estudi titulat "Der Sicherheitsbegriff. Ein kognitives Faktorenmodell" (pàg. 221-237), en el qual analitzen el concepte de *seguretat*, central en la vida política i social del món actual i, alhora, força abstracte i difícil de definir. Els autors estudien les diferents definicions d'aquest concepte en diverses obres, també en obres especialitzades, i arriben a la conclusió que alguns dels conceptes relacionats amb el de *seguretat* són: absència de perill, ordre, estabilitat i pau. Tanmateix, opinen que amb el mètode tradicional de definició mitjançant el *genus proximum* i les *differentiae specificae* aquest concepte resta imprecís. A partir d'aquí, els autors desenvolupen un model cognitiu interdisciplinari, basat en les definicions lexicogràfiques, en la representació de conceptes abstractes, en l'organització en textos, temes, etc., i en el saber enciclopèdic (explicació antropològica i cultural del concepte triat). Finalment, els autors presenten una definició molt completa del concepte de *seguretat*.

Alf Monjour escriu sobre "Andalucismos en el teatro de José Sanz Pérez (1818-1870)" (pàg. 239-267). L'autor analitza fins a quin punt els andalusismes a l'obra del gadità José Sanz Pérez poden considerar-se com a document d'una realitat lingüística o com a expressió de les idees lingüístiques de l'època. Monjour escriu que pràcticament des que hom troba observacions metalingüístiques sobre l'existència de la varietat lingüística andalusa (cap al segle xv), es troben també valoracions pejoratives en aquest sentit: sobre els seus parlants i sobre el seu nivell cultural i lingüístic. Poques vegades es valoren positivament trets andalusos: l'ingeni, per exemple. A partir del segle xviii apareix la parla andalusa en els textos literaris i en aquell moment s'introdueix també el tòpic gità, que acabarà dominant la percepció de la cultura andalusa. Després d'una anàlisi molt detallada de les característiques graficofonètiques (*yeísmo*, *seseo*, simplifications consonàntiques, etc.), morfosintàctiques i lèxiques de dues obres de José Sanz Pérez, Monjour arriba a la conclusió que el comediògraf en qüestió "ha producido textos por lo menos parcialmente fiables en cuanto a su tinte andaluz, aunque no puedan pretender a un valor documental para la historia del dialecto" (pàg. 264-265).

Hans-Josef Niederehe participa en aquest volum amb un article sobre el valencià, titulat "Das Valenzianische. Anmerkungen zu einer kleineren Sprache Spaniens" (pàg. 290-304). Per als qui estem

convençuts que la unitat de la llengua catalana és un fet (unitat, emperò, que dona cabuda a la varietat, com ocorre amb totes les llengües vives del món!), el títol de l'article de Hans-Josef Niederehe és provocador, no cal dir-ho. La traducció al català seria: 'El valencià. Anotacions sobre una petita llengua d'Espanya'. Això és, l'autor dona per fet que el valencià és una llengua a part, diferent del català, des del moment en què l'anomena "llengua" (i no "variant lingüística", per exemple). L'objectiu de Hans-Josef Niederehe en el seu article és comentar, des d'una perspectiva intencionadament subjectiva, que es basa en experiències pròpies, així com d'estudiants alemanys al País Valencià, alguns fets sociolingüístics, majoritàriament anecdòtics, sobre les diferències i semblances entre el català i el valencià i sobre la qüestió de la identitat lingüística. Niederehe dedica subcapítols a les matèries següents, entre d'altres: la llengua parlada, la llengua escrita, el valencià a Internet (antiblavers, blavers –els quals, escriu Niederehe, no s'autoanomenen així, sinó "valencians"–), algunes qüestions històriques i el valencià a la Unió Europea. Tot i el potencial provocador del títol, l'article en si és, al meu entendre, relativament "innocu", atès el caràcter subjectiu que té: l'autor no pretén portar a terme una anàlisi científica ni fer una síntesi de la problemàtica. Tanmateix, justament pel fet de tractar-se d'una qüestió tan controvertida, penso que no hauria estat sobrer informar sobre altres aspectes. Un d'ells hauria estat el paper i l'actitud dels blavers en relació amb la normativització i la normalització, tema que és tractat al llibre de Max Doppelbauer (2006): *València im Sprachenstreit: Sprachlicher Sezessionismus als sozialpsychologisches Phänomen*, Viena: Braumüller, el qual, emperò, no figura a la "Bibliografia" de Hans-Josef Niederehe.² La contribució de Niederehe, no hi ha dubte, emmiralla la confusió existent al voltant del valencià i el català i, si interpreto bé l'autor, penso que és el que pretenia mostrar. D'altra banda, voldria deixar clar el meu parer sobre aquest tema: tots sabem que és difícil afrontar el tema de les relacions entre el valencià i el català sense decantar-se per una posició o per l'altra, i que totes les posicions i ideologies tenen detractors, i sempre semblaran subjectives a algú que no opini el mateix. Penso, emperò, que hi ha una realitat objectiva indiscutible, que és el fet que el català estàndard té una norma composicional. Els estudis de Joan Veny (citem, per exemple, la seva investigació publicada l'any 2001: "Diatopia i llengua estàndard", dins Àngel Pradilla (ed.): *Societat, llengua i norma. A l'entorn de la normativització de la llengua catalana. Textos de Maria L. Cuenca, Joan Costa, Sebastià Bonet, Miquel À. Pradilla, Mila Segarra, Daniel Casals, Joan Melià, Abelard Saragossà, Joan Veny i Joan Argenter*. Benicarló: Edicions Alambor, 207-272) ho han demostrat a bastament. I aquí no hi ha ni subjectivitat ni ideologies que valguin. Només hi ha la unitat de la llengua com a realitat. Fora d'això, en aquest volum que comento, el fet de declarar el valencià com a *llengua* "harmonitza" amb la idea, recurrent al llarg de tot el llibre –bé que de manera implícita–, que en l'àmbit romànic, així com en molts altres àmbits lingüístics del món, hi ha encara moltes llengües a descobrir. Es tracta, certament, d'una idea molt oberta i generosa, però penso que en nombrosos casos és gairebé impossible decidir amb criteris estrictament lingüístics si una manera de parlar és una llengua o una variant: aquí hi intervenen sens dubte qüestions ideològiques i polítiques. En aquest sentit, l'article de Niederehe és polític, com també ho és la meva ressenya del seu article. Sobre aquest controvertit tema Georg Kremnitz (2008) ha escrit recentment una investigació titulada *Sur la délimitation et l'individuation des langues. Avec des exemples pris principalement dans le domaine roman* i publicada a *Estudis Romànics XXX*, 7-38, que clarifica la problemàtica.

Jürgen Rolshoven analitza a "Zur Syntax des Wurzelknotens" (pàg. 339-352) aspectes sintàctics del sursilvà, variant retoromànica en la qual les preguntes indirectes són introduïdes amb un pronom interrogatiu, seguit de la conjunció *che*, segons l'esquema: *Schei a mi tgi che cloma vus* (traducció literal: Digueu-me qui que us crida). Aquesta estructura es dona en el bavarès i en diverses varietats sincròniques i diacròniques de diverses llengües. L'autor enfoca aquests fets sintàctics des de la perspectiva de la sintaxi generativista.

Amb l'article "Prolegomena zu einer romanischen Kynonymie" (pàg. 371-379), Rainer Schlösser analitza les bases que hauria de tenir una cinonímia romànica, això és, la ciència que estudia els noms

2. Val a dir que el llibre de Doppelbauer va sortir al mercat quan l'article de Niederehe ja estava redactat.

de gossos als països de parles romàniques. D'una banda, pensa l'autor, caldria estudiar els noms de gossos que per les seves característiques fonètiques, morfològiques i també sintàctiques (hi ha noms de gossos plurimembres) pertanyen al "sistema romànic"; d'altra banda, caldria també tenir en compte tots els noms de gossos del domini geogràfic romànic: aquests serien els dos àmbits d'estudi d'una cinonímia romànica. L'autor escriu que en aquest camp no s'ha fet res encara i que el poc material que hi ha és principalment sobre el romanès. A continuació, Rainer Schlösser analitza alguns noms de gossos que apareixen a la literatura (obres de Cervantes, José Donoso i Flaubert, entre altres), noms de gossos de polítics eminents, etc. Considera important que s'elabori un corpus i que s'iniciïn estudis etimològics sobre aquest tema.

A "Damian Akkordion" (pàg. 381-383), Wolfgang Schweickard escriu sobre el lamentable fet que els diccionaris copien el material d'altres diccionaris sense ni tan sols esmentar-ho i analitza un error interessant i graciós que figura en alguns diccionaris italians sobre la paraula *acordiò*: els autors d'una d'aquestes obres van interpretar malament la sintaxi i la semàntica d'una oració en el diccionari alemany d'on van treure la informació, i en lloc d'entendre que un tal Damian va donar el nom d'*acordiò* a l'instrument en qüestió, van llegir que un senyor dit Damian Akkordion va posar el seu nom a l'instrument, idea totalment errònia, que s'ha anat transmetent d'un diccionari a l'altre.

Rudolf Windisch escriu sobre "Sprachpolitik unter Kaiser Joseph II. Das Rumänische im Gubernium Siebenbürgen" (pàg. 401-420). L'article tracta, tal com indica el títol, de la política lingüística de l'emperador dels Habsburg Josep II (1741-1790), representant de l'absolutisme il·lustrat, que governà primer junt amb la seva mare Maria Teresa i després com a autòcrata. Entre les seves reformes cal esmentar l'abolició de l'esclavitud i importants renovacions socials, jurídiques i econòmiques (per exemple, introduí els impostos per a la noblesa i el clero). L'autor comenta la importància –per als romanesos molt relativa– de documents com ara la *Ratio Educationis* i la *Norma Regia*, que van millorar el sistema educatiu. Les conviccions i directrius de Josep II, dirigides cap a la formació d'un imperi unificat i catòlic, han estat molt discutides. Però està clar que els romanesos a Transsilvània pocs avantatges tingueren amb aquests canvis, atès que l'emperador els portà a terme sense tenir en compte les particularitats culturals i lingüístiques. Aquesta situació no s'alterà tampoc amb la petició anomenada *Supplex Libellus Valachorum* (1791), en la qual es demanà a Leopold III, un any després de la mort de Josep II, de reconèixer els romanesos com una nació més de l'Imperi. Com a personalitat important en la lluita per al reconeixement dels drets dels romanesos a Transsilvània cal esmentar, escriu l'autor, el bisbe Inochentie Micu Clain, que morí a l'exili a Roma l'any 1768. Windisch recalca també la importància de l'Escola de Transsilvània (*Școala ardeleană*), la qual sorgí dins del marc de les idees de la Il·lustració com a resultat de la unificació de l'Església Grecoortodoxa amb Roma i defensava l'origen llatí dels romanesos a Transsilvània i la unitat que conformaven els pobles romanesoparlants, allhora que lluitava pels drets lingüístics dels romanesos a Transsilvània.

Per qüestions d'espai i per altres motius exposats al començament, de la resta d'articles només n'esmentarem l'autor i el títol, i de vegades els acompanyarem d'un brevíssim comentari. En el volum *Sexaginta* participen també Beatrice Bagola amb un estudi de la terminologia ferroviària al Quebec ("Vergangenheit und Gegenwart der französischen Eisenbahnterminologie in Québec" (pàg. 7-20)); Hans Dieter Bork escriu sobre "Lateinische Nominative im Romanischen. Zum Artikel CALIGO des LEI" (pàg. 61-78), article nascut arran dels treballs de correcció que es van fer al *LEI (Lessico Etimologico Italiano)*, obra en la qual l'homenatjat hi ha esmerçat idees i temps; Michael Frings ("Kleine Geschichte der Romanistik in Trier: Verzeichnis der Lehrenden von den Anfängen bis heute" (pàg. 151-161)) participa amb una petita història de la filologia romànica a Trèveris; Günter Holtus ("Aus der Perspektive eines überzeugten Gesamtromanisten..." (pàg. 165-175)) presenta opinions de l'homenatjat sobre les tasques i el futur de la romanística i de l'alemany com a llengua de publicació; Hartmut Köhler investiga a "Daemonium meridianum. Zum Bedeutungswandel einer festen Formel" (pàg. 189-206) la figura del *daemonium meridianum*, apareguda en les traduccions de la Bíblia al llatí i al grec; Elda Morlicchio i Max Pfister estudien l'etimologia de les paraules *bicchiere* (italià) i *Becher* (alemany) ("Salutant peccarium potatores: Die Etymologie von it. *bicchiere* und deutsch *Becher*" (pàg. 269-290)); Wilhelm Pötters par-

participa amb l'article "... *a te le squadro* (Dante, *Inferno* XXV 3). Von der Bedeutung einer Verbform zum Schriftsinn der *Commedia*" (pàg. 305-338); Michaela Russo participa amb "Origini dell'apofonia napoletana" (pàg. 353-369); Heinz Jürgen Wolf analitza a "Sacknetz und Bienenwachs in Sardinien: Etymologie und historische Phonetik" (pàg. 421-437) l'etimologia i la fonètica històrica de conceptes relacionats amb la pesca a Sardenya; finalment, Lothar Wolf i Ursula Reutner estudien a "*Guverlemang, Potschamber, Schambong. Zur Aussage des Wörterbuchs von Martin/Lienhart über Rezeption und Umfang französischer Lehnwörter im Elsässischen*" (pàg. 439-545) les indicacions sobre els préstecs procedents del francès en la parla d'Alsàcia del diccionari *Wörterbuch der elsässischen Mundarten* de Martin/Lienhart.